

HARUT VE MARUT -1

Harut ile Marut'un Zühre ile Olan Kıssası¹

Bu kıssaya göre aslında iki melek veya Melik olan Harut ile Marut yeryüzüne, insanların sahip oldukları özelliklere sahip olarak indirilirler. Bu iki meleğin başına dünya güzeli bir kadın yani Zühre musallat kılinir, kadınla beraber olmak isteyen o iki melek, kadının kendilerine, benimle beraber olmak için önce içki içecek, sonra şu çocuğu öldürecek ve ondan sonra da benimle olabilecekseniz o zaman olur, der. Onlar da kadının tekliflerini kabul ederler ve istediğini yaparlar. Akılları başlarına gelince şaşkına dönerler, pişman olurlar, yaptıkları büyü ile kadını yükseklere, semaya çıkarırlar. Bugün Zühre yıldızı diye anılan yıldız, işte aslında bu kadındır.

Kıssa bu şekilde anlatılmaktadır. Biz de bu kıssayı, önce ilgili kaynaklarında ele alacak ve sıhhat derecesi hakkında söylenenleri kayda geçirip, sonra sonuç olarak söylenmesi gerekenleri ve kanaatimizi sunacağız. Bu arada ilgili ayetleri, Bakara (101-102.) ayetlerini de ele alarak birçok kaynaklardan araştırıp konuyu burada aktarmaya çalışacağız.

Bu kıssa ile alakalı olarak Süyuti, "ed-Düreru'l-Müntesire" eserinde diyor ki: "Bu rivayet, Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde, İbn Hibban'ın Sahih'inde yer almaktadır ve hadis sahih bir senedle rivayet olunmaktadır." Daha sonra da Süyuti devamla diyor ki, "Ben de derim ki: Bu hadisin birçok geliş yolları vardır ve bu, "et-Tefsiru'l-Müsned" eserinde yer aldığı gibi aynı zamanda Şifa hadislerinin Tahrici adlı eserde de zikrolunmaktadır."

Münziri diyor ki, "Bu olayın sahih olduğu rivayeti, bu hadisin Ka'bul Ahbar üzerinde mevkuf olan bir rivayet

olduğudur. Ondan öteye geçmemektedir. Esasen rivayet sahih de değildir."

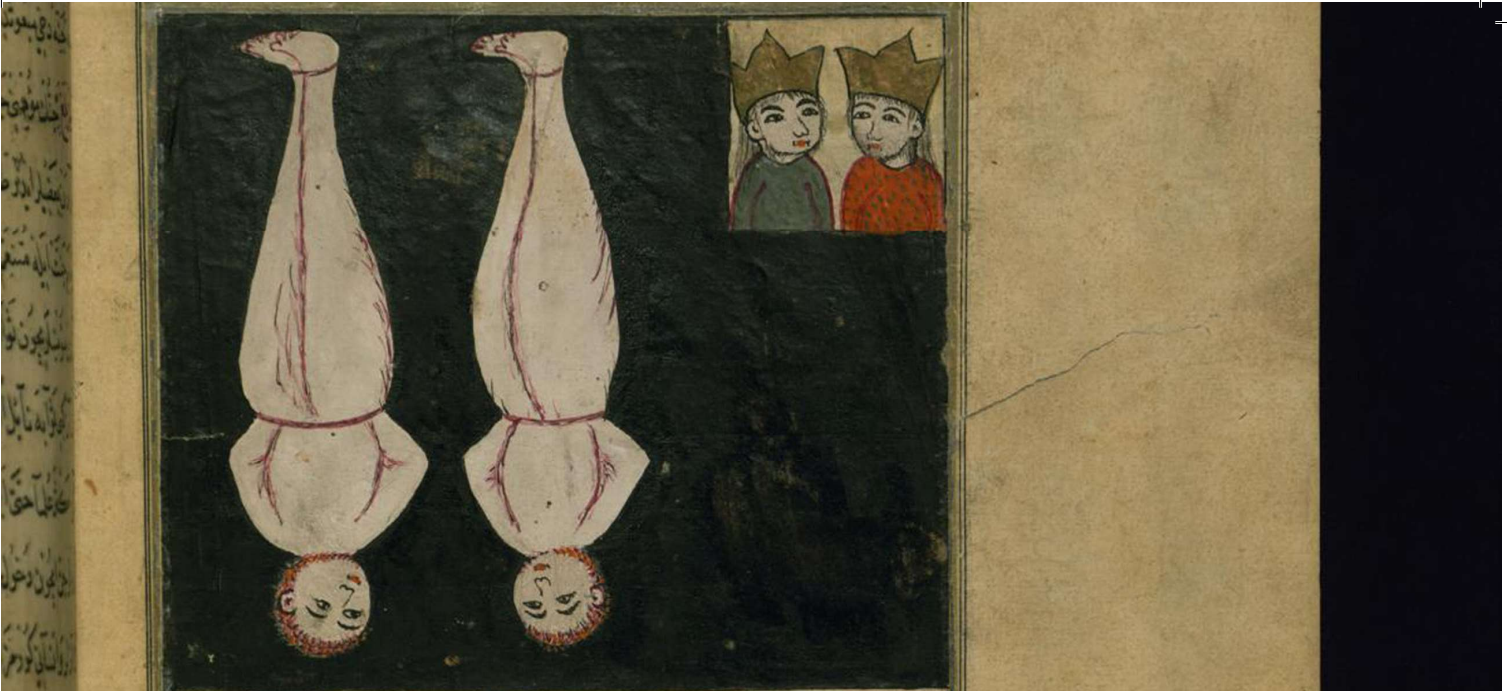
Derviş el-Hut da "Esna'l-Metalib" adlı kitabında şu ifadelerle yer veriyor: "Şihab İbn Hacer Heysemi'nin dediğine göre bu hadisin birçok geliş yolları bulunmaktadır. Tüm geliş yolları da bunun doğruluğunu, ilmi yönden ortaya koymaktadır. Çünkü bu kıssayı Ahmed b. Hanbel, İbn Hibban ve Beyhakî sahih senedlerle rivayet etmektedirler."

Ancak Fahrudin Razi, Beyzavi, Hazin ve Ebu's-Suud gibi müfessirler ise "bu rivayetin sabit olan bir nakle dayanması sözkonusu değildir" demişlerdir. Dolayısıyla bu kıssa ile ilgili olarak anlatılanlara itibar edilmemesi gerekir. Çünkü nihayetinde bu rivayetlerin varıp dayandığı kaynak yahudiler olmaktadır. Oysa bu rivayetler de akla ve nakle dayalı delillerle çelişmektedir."

Farklı kaynaklarda bu kıssa ile alakalı olarak yapılan değerlendirmeleri, nakilleri verdikten sonra, en son olarak Ahmed b. Hanbel'in Müsned adlı eserinde ve İbn Hibban'ın Sahih kitabında yer alan sözkonusu hadisi sunacağız. Sonuç bölümünde ise bu kıssa hakkında verilen bilgiler ve değerlendirmelerin ışığı altında kanaatimizi belirteceğiz.

Sehavi'nin "el-Makasid" adlı eserinde ise konu hakkında şu bilgilere yer verilmektedir: "Ahmed b. Hanbel, Müsned adlı eserinde, İbn Hibban Sahih isimli kitabında ve İbn Sünni de "Amelu'l-Yevmi Velleyle" adlı eserinde ve daha başkaları da eserlerinde bu rivayete yer vermektedirler. Hemen hepsi de bu hadisi Musa b. Cubeyr yoluyla Nafi'den bu da İbn Ömer'den olmak üzere böylece merfu olarak rivayet olarak aktarmaktadırlar.

Musa b. Cubeyr'e gelince, İbn Ebu Hatim, bunu zik-

retmiş ise de ancak hakkında ne cerh yönünden ve ne de tadil bakımından herhangi bir durumundan olsun söz etmemiştir. Yani bu adam hakkında ne kötüleci mahiyette ve ne de adil olduğu, iyi biri olduğu yönünde herhangi bir değerlendirmeden söz etmemiştir.

İbn Kattan ise Musa b. Cubeyr hakkında diyor ki: "Bu adamın durumu bilinmemektedir." İbn Hibban ise "es-Sukat" isimli eserinde "Bu kişi, kimi zaman yanılan ve kimi zaman da aykırı rivayetlerde bulunan biridir" demiştir. Fakat bazen Muaviye b. Salih ona tabi olmuş, bu hadisi de benzer bir rivayet şeklinde Nafi'den rivayet etmiştir. Nitekim İbn Cerir Taberî de bu rivayete tefsirinde yer vermiştir. Sözkonusu bu hadisin baş tarafı şu ifadelerle rivayet olunmaktadır: "Âdem (a), yeryüzüne indirilince, melekler dediler ki:

"A!.. orada fesat çıkaracak ve kanlar dökcek bir yaratık mı var edeceksin? Oysa bizler hamdinle seni tesbih ve takdis edip duruyoruz' dediler. Allah da kendilerine: 'sizin bilmeyeceğiniz şeyleri her halde ben bilirim' dedi."²

Bu defa melekler dediler ki: "Ey Rabbimiz! Biz Sana karşı Âdemoğullarından çok daha itaatkâriz." Allah da meleklerine şöyle buyurdu: "O halde melekler arasından iki melek yeryüzüne indirelim, bakalım hele, acaba ne yapacaklar?" Melekler de: "Rabbimiz! Harut ile Marut'u indirin" dediler. Allah da o iki meleğe: 'yeryüzüne inin' emrini verdi. Onlar için Zühre'yi de insanoğlundan en güzel bir kadın şeklinde yere indirdi."

İşte bu hadis, bu rivayet böylece devam ediyor, içki-den, adam öldürmekten ve zinadan söz ederek son buluyor.

Ebu Nuaym da "Amelu'l yevmi Ve'l-Leyle" adlı kitabında İsa b. Yunus yoluyla, kardeşi İsrail'den, bu da Cabir'den, Cabir de Ebu'tufeyl'den, bu da Ali'den rivayet ediyor. Ali demiş ki: "Resulullah (s) Zühre'ye lanet okudu" ve: "O Zühre iki tane meleği baştan çıkardı" dedi. Nitekim İbn Sünni de yine "Amelu'l yevmi Ve'l-Leyle" adını taşıyan eserinde bu rivayeti tahrir etmiştir. Taberani ise aynı hadisi: "Allah, Süheyl'e de lanet etsin. Çünkü o Aşşar idi, öşür toplardı." ilavesiyle rivayet etmiştir. Taberani bu ilaveli rivayeti İbn Ömer'e dayandırarak tahrir etmiştir. Nitekim İbn Sünni de aynen bu şekilde Hammad b. Seleme yoluyla Eyyub'tan, bu, Nafi'den, o da İbn Ömer'den rivayetle aktarmıştır. Rivayete göre İbn Ömer, Zühre yıldızına baktığında, ona dil uzatır, hakarete bulunmuş.

Osman el-Nehdî yoluyla İbn Abbas'tan gelen rivayete göre o, Zühre yıldızını kast ederek demiş ki: "O yıldız kendi kavmi arasında, Bizaht veya Bidaht diye anılırdı."

Münziri de "et-Terğib ve't-Terhib" adlı eserinde içkiden uzaklaştırma ile ilgili bölümde buna yer veriyor ve diyor ki: "Doğrusu burada sahih olan husus, bu hadisin Kaab'tan ileriye geçmediği ve onda mevkuf olarak kaldığıdır. Bu konuda Beyhakî de onun bu görüşüne tabi olmuştur. Beyhakî, bu hadisi "el-Şuab" adlı eserinin (44.) bölümünde ele alıyor. Beyhakî, bu rivayeti adı geçen

Araştırma

HARUN ÜNAL

kitabında, Ebu Huzeyfe tarikiyle Sevrî'den, o da Musa b. Ukbe'den, bu da Nafi'den, Nafi de İbn Ömer'den, o da Kaab'tan rivayetle verdikten sonra bir kıssa olarak aktarıyor ve: "İşte sahih olan husus bu hadisin Kaab'tan ileriye geçmediğidir, onun sözü olmasındır" diyor.

Bu arada aynı şekilde İbn Abbas hadisini de, Ebu Cafer Razi yoluyla, Rebi b. Enes'ten bu da Kays b. Ubade'den böylece İbn Abbas'tan rivayet ediyor.

Dikkat edilirse Sehavi ilgili eserinde bu bilgileri bu şekilde verdikten sonra herhangi bir değerlendirmede bulunmadan, adeta sahih olduğunu ima ederek bitiriyor. Meseleyi Hz. Peygambere vardırırsa da, konuyu Kaab üzerinde Mevkuf bir söz olarak veriyor.³ Biz de ulaşabildiğimiz kaynaklardan farklı değerlendirmeler varsa, onları da aldıktan sonra elbette doğru olan değerlendirme üzerinde duracak ve bu konuyu böylece bitireceğiz.

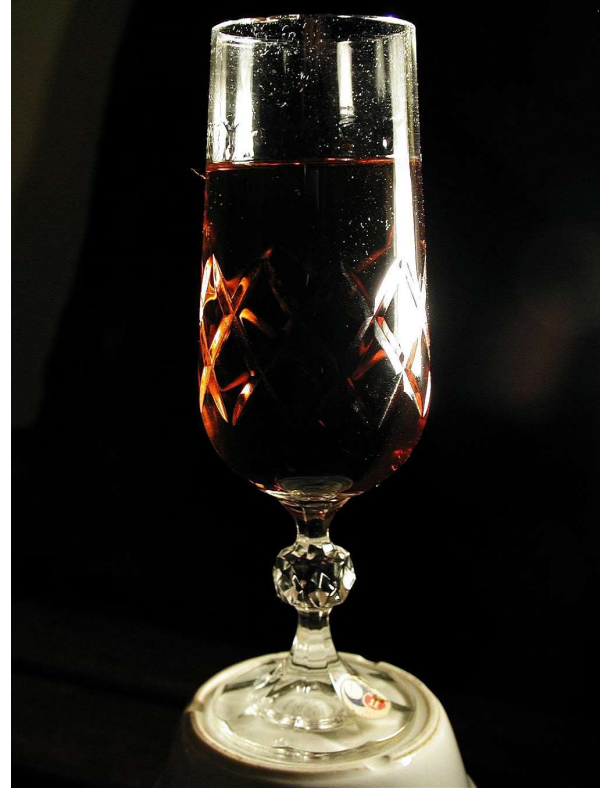
Acluni'nin Keşfu'l-Hafa isimli eserinde de aşağıdaki değerlendirmeleri görüyoruz. Bu eserde konu ile ilgili yer alan baştaki ifadeler tıpkı Sehavi'nin el-Makasid eserindeki gibidir. Buna dikkat çektikten sonra konuya geçebiliriz:

"Âdem (a) yeryüzüne indirilince, melekler dediler ki: "A!.. orada fesaht çıkacak ve kanlar dökecek bir yaratık mı var edeceksin? Oysa bizler hamdinle seni tesbih ve takdis edip duruyoruz" dediler. Allah da kendilerine: "sizin bilmeyeceğiniz şeyleri her halde ben bilirim, dedi."⁴

Bu defa melekler dediler ki: "Ey Rabbimiz! Biz Sana karşı Âdemoğullarından çok daha itaatkâriz." Allah da meleklerine şöyle buyurdu: "O halde melekler arasından bana iki melek çağırın da bakalım hele bunlar ne yapacaklar?" buyurdu. Melekler de: "Rabbimiz! Harut ile Marut var ya!" dediler. Bunun üzerine yüce Allah bu iki meleğe, yeryüzüne inmelerini buyurdu ve her ikisini de insani özelliklere sahip iki insan şekline soktu. Bu arada yüce Allah, Zühre yıldızını onlar için, insanlar arasında en güzel bir kadın şekline getirdi. Yeryüzüne inen Harut ile Marut adındaki bu iki melek gidip o kadınla beraber olmak istediler.

Kadın da o ikisine, "önce siz şu kelimeleri söyleyerek Allah'a ortak koşun, siz o kelimeleri söylemedikçe Allah adına yemin olsun ki ben sizinle beraber olmam" diye reddetti. O iki melek de: "Allah adına yemin olsun ki biz ebedi olarak asla Allah'a ortak koşmayacağız" dediler. Bunun üzerine kadın onların yanından ayrılıp gitti. Daha sonra yeniden dönüp o meleklerin yanına geldi. Fakat bu defa kadının kucagında bir çocuk vardır. Melekler yine onunla yatma teklifinde bulundular. Kadın da onlara: "Allah adına yemin olsun ki, siz bu çocuğu öldürmedikçe ben sizinle beraber olmam" dedi. Bu defa melekler de: "Allah adına yemin olsun ki, biz asla hiçbir zaman bu çocuğu öldüremeyiz" dediler.

Daha sonra kadın, yeniden dönüp gelir. Ancak bu defa kadının elinde içki dolu bir kadeh/şişe bulunmaktadır. Yine o iki melek o kadınla beraber olma teklifinde bulundular. Ancak kadın: "Hayır, vallahi olmaz. Meğerki siz şu içkiyi içerseniz, o takdirde dediğinizi yaparım" der. Her iki melek de içkiyi içerler ve sarhoş olup ken-

dilerinden geçerler. Bu arada kadınla ilişkiye girerler, çocuğu da öldürürler. Meleklerin akılları başlarına geldiğinde, kadın onlara: "Allah adına yemin olsun ki her ikiniz de, daha önce sizden yapmanızı istediğim ve fakat sizin kaçındığınız o şeylerin hepsini yaptınız. İçkiyi içip sarhoş olunca, benimle ilişkiye girdiniz, çocuğu öldürdünüz ve Allah'a da ortak koştunuz" dedi.

Bu olay üzerine her iki melek, dünyada azap görme ile ahirette azap görme konusunda muhayyer bırakıldılar, seçim hakkı onlara verildi. Onlar da ahiret azabını değil, dünya azabını seçtiler.

Aclunî diyor ki; bu kıssanın doğru olduğunu ileri sürerler arasında İmam Süyuti de bulunmaktadır. Bu bakımdan Fahrüddin Razi ve Kurtubî gibilerin bunu doğru kabul etmemelerine itibar olunmaz. Çünkü bunlar rivayet ve dirayet bakımlarından hangi rivayetin sahih olduğunu ve hangisinin olmadığını bilenler mertebesinde olan kimseler değillerdir.

Kaldı ki Ebu Nuaym sözkonusu "Amelu'l yevmi" kitabında Hz. Ali'ye dayandırarak şu rivayeti veriyor ve: "Resulüllah (s) Zühre yıldızına lanet okudu ve: "O Zühre yıldızı iki meleği baştan çıkardı" diyor.

Hadisin son kısmı da yine Sehabi'nin adı geçen eserinde olduğu gibi bitmektedir. Görüldüğü gibi Aclunî de, bu kıssanın doğru olabileceği fikrinin ağır bastığı yönü tercih etmektedir. Kurtubî ve Razi gibilerinin bu konudaki görüşlerini ise dikkate almamaktadır. Gerçi ileride konu hakkında kanaatimizi bildireceğiz ama şu kadarını belirtmekte yarar vardır. Her ne kadar bu kıssa ve benzerleri için olabirlik tarafı ağır basıyor gözükse de, bunların temel dayanakta yoksun olduğu bilinmelidir. Çünkü insanlar ilim adamı da olsa birtakım kimselerin ve rivayetlerin etkisinde kalabiliyorlar. Bu itibarla biz doğruya bakmak ve ona itibar etmekle yükümlüyüz. Doğru olmayan bir şeyi, herkes tarafından kabul gören bir kimse tarafından da bildirilse, eğer o kimseler Nebi ve Resullerden değillerse, biz, onlar için: "Onların doğrulukları onlara kalsın, biz bu kıssaların doğru olmadığını kabul ediyoruz" deme hakkına sahibiz.

Aclunî'nin ilgili eserini tahkik ve taliklerle hazırlayan

Şeyh Yusuf b. Mahmud el-Hac Ahmed, (2871) numaralı bu kıssanın (2871) numara ile verilen dipnotunda şu ifadelerle yer vermektedir:

"Merfu bir rivayet olarak bu, asılsızdır, bu manada bir hadis değildir. Esasen bu hadisin sahih olmadığını sebebi de el-Ferac b. Fudale'dir veya bu kişiden bu kıssayı alıp rivayet eden Süneyd b. Davud'dur."

Şeyh Yusuf olarak ben de bu kıssa ile ilgili olarak diyorum ki: "Derviş el-Hut el-Beyrufî'nin 'Esna'l-Metalib" isimli eserinde söylediği gibi Hadis, oldukça birbirine yakın tariklerle farklı yollardan rivayet olunmuştur. Derviş el-Hut diyor ki: "Şihab İbn Hacer Heysemi bu rivayetle ilgili olarak; Kıssanın sıhhat noktasından ilim ifade eden ve bilgi ortaya koyan farklı geliş yolları bulunmaktadır. Çünkü Kıssa Ahmed b. Hanbel, İbn Hibban ve Beyhakî gibi zatlar tarafından sahih isnadlarla rivayet olunmuştur" diyor.

Fahrüddin Razi, Beyzavi, Ebu's-Suud ve Hazin gibi tefsir bilginleri ise, "Bu kıssanın muteber bir nakil yoluyla sabit olduğu vaki değildir, sabit olmamıştır. Bu konuda sahihtir, diye gelen nakillere dayanıp güvenmemek gerekir. Çünkü bu rivayetler, sonuç bakımından varıp yahudilere dayanmaktadır. Kaldı ki rivayetler akıl ve nakil bakımından da çelişki gösteren rivayetlerdir, akla da nakle de aykırıdır" demektedirler.

Hafız İbn Kesir, Tefsirinin Bakara suresi, (102.) ayetiyle ilgili olarak tefsirinde diyor ki: "Hadis dönüp dolaşıp nihayetinde geliyor ve Ka'bu'l-Ahbar 'da noktalanıyor. Onun da dayandığı yer İsrailoğullarına ait kitaplar ve kaynaklardır. Allah en iyisini bilir."⁵

Hafız İbn Hacer de Fethu'l-Bari adlı eserinde: "Harut ve Marut ile ilgili kıssa, Hasen bir sened ile İbn Ömer'den gelmektedir. Nitekim Ahmed b. Hanbel bunu Müsned kitabında zikretmiştir. Taberî de bu kıssanın geliş yollarını ortaya koyma konusunda bayağı çaba göstermiştir. Kıssa ile alakalı olarak topladığı rivayetlerin, tüm geliş yolları açısından hepsinin bir arada birlikte ele alınıp değerlendirildiğinde kıssanın temel bir tutarlı tarafı, bir aslı olduğunu belirtmektedir, göstermektedir" diye açıklama yapmaktadır.

Araştırma

HARUN ÜNAL

Gerçi Kadı İyaz ve ona tabi olanlar gibi bazı kimseler, bu kıssanın batıl olduğunu söylese de, kıssanın bir dayanağı vardır.” Daha sonra Askalani sözkonusu el-Feth kitabında diyor ki, meselenin özeti şudur: “Allah, melekler arasından bu iki meleğe, onları insan suretine sokarak şehvet özelliğini verdi. Bu, o iki meleği imtihan etmek içindi. Allah her iki meleğe de, yeryüzünde hüküm verme, yargılama görevini yükledi. Böylece iki insan suretinde ve insanda olan nefsanî özelliklere sahip olarak yeryüzüne indiler, yeryüzünde bir müddet adaletle hükmettiler. Daha sonra güzel bir kadın başlarına musallat kılınarak yoldan çıkmalarına sebep kılındı. Bu yüzden insani özelliklere sahip olan Harut ve Marut adlarındaki bu iki melek cezalandırılıp tutuklandılar. Nihayet her ikisi de Babil’de bir kuyuda baş aşağı olmak üzere asılı vaziyette cezalandırıldılar.”⁶

Görüldüğü gibi Askalani olayın doğru olduğunu kabul etmekte ve bunun doğruluğunu kabul etmeyen Kadı İyaz gibilerinin görüşlerini de batıl kabul etmektedir. Askalani, rivayetin dipnotunda verdiğimiz kaynaktaki bu kaynak Buhari’dir- Resulullah’a (s) büyü yapıldığını ifade eden hadisi aktarırken, orada bu olaya da yer verip kendisi yorum ve açıklama yapmaktadır. Fakat bu kıssanın, var olan hadislerle ve hadislerin sıhhat noktasındaki değerlendirmelerine rağmen kabul edilebilir bir tarafı bulunmamaktadır.

Beyhakî de, bu kıssanın sahih olduğu yönünü, bu kıssanın varıp Ka’b’ul-Ahbar’da düğümlenip kalması ve onun sözü olmasıdır. Ondan ileriye geçmemektedir. En doğru ve en sağlam olanını ancak Allah bilir” diyerek konuyu bu şekilde noktılıyor. Yani Beyhaki’ye göre hadis, Resulullah’a varmamakta ve fakat sadece Ka’bul-Ahbar’da son bulmaktadır. Bu nedenle o da sıhhati konusunda bir bakıma kuşkularını haklı olarak göstermiş olmaktadır.

Görüldüğü gibi burada da uydurma olan bu kıssanın doğruluğu, birçoklarıncı kabul görür gibidir. İbn Hacer Askalani gibi biri bile böyle söyleyebilmektedir. Ama kıssa Kur’an gerçeğine aykırıdır, akla ve nakle de aykırıdır.⁷

İbn Hibban’ın da sahih olarak kabul ettiği bu rivayeti

İbnü’l-Cevzî “el-Mevduat” adlı eserinde rivayetin uydurma olduğunu belirterek zikretmiştir. Şuayb el-Arnaut da diyor ki: “Bu hadis, isnad yönünden zayıf ve metin bakımından ise batıl olan bir rivayettir.” Şuayb’ın dediği gibi bu hadis, uydurmadır, batıldır, aslı olmayan, akla ve Kur’an gerçeğine de aykırı olan bir rivayettir. Ancak işin üzülecek yanı Süyuti’nin, İbn Hacer’in, İbn Hibban’ın hadisi sahih kabul etmeleridir. Nitekim Aclunî ve benzeri kimselerin de bu konuda fazla açıklama yapmaksızın, adeta sahih kabul edenlerden yana bir tavır sergilemeleri, ilim adına yakışır bir şey değildir. Sonunda bunlar da insandılar, kendilerine vahiy geliyor da değildir, bu nedenle yanılmaz da değildir. Kaldı ki bu ve benzerleri bazen kendi eserlerinde, kendileriyle çelişen hükümler ve ifadelerle imza atmışlardır. Bu durumu Süyutî’de de görmek mümkündür.

Bu konuda şu noktaya dikkat çekmemiz gerekir. İslam âlimleri arasında, görüldüğü kadarıyla öteden beri bir teslimiyetçi durum ve ürkek bir hal bulunmaktadır. O da, “filan ilim adamı, şu kadar eser vermiş, ün salmıştır, gerçi birtakım düşüncelerinde yanlışlıklar ve sakatlıklar görülse de, benim onlara itirazım halinde, onlar karşısında sadece gülünç konuma düşerim. Çünkü halk onları öyle kabul etmiştir. O halde benim de ses çıkarmamam ve gerektiğinde de onların yanlışlarına doğruluk onayını vermem daha iyi olur” gibisinden hareketle, üzerlerine düşeni yapmamışlardır.

Yapanlar da birçok iftiralara maruz kalmışlardır. İşte bir ilim adamı, hele bu kimse bir müslüman ilim adamı ise, her şeye rağmen gerçeği, bilebildiği ve elde ettiği bilimsel veriler ışığında, Kur'an, sahih Sünnet ve akıl süzgecinden geçirerek gereken itirazlarını ve kanaatlerini ortaya koymalıdır. Gerekliğinde tenkitlerini de yapmalıdır. Halktan çekinme ve kınanırım endişesiyle susmayı ve yanlışları onaylamayı yeğleyenler ya Allah'tan korumuyorlar ya da dünyalık çıkarları için hakkı feda eden ve inkara yönelen Yahudi hahamlarından çok da adi bir konuma düşmüş olurlar.

İşte bu kıssa da kim ne derse desin, adı ve unvanı ne olursa olsun, onların bunu tasvipleri, olayın doğruluğunu gerektirmez. Nitekim daha önce de İmam Süyuti (rh) hakkında ilim sahiplerini ne dediklerini dile getiren ilim adamlarının değerlendirmelerine, kitaplarımızda yer vermiştik. Bir örnek olsun diye bir aktarımda bulunalım. Bir rivayetle alakalı olarak İmam Süyuti öyle diyordu: "Bu hadisin, isnadı gün gibi aşikâr da olsa, bunu kabul etmemiz asla mümkün değildir." Evet, böyle bir cesareti göstermek gerekir. Orada böyle diyen bir Süyuti ve benzerleri, burada da bu hadisin şu veya bu tarikleri sebebiyle sahih olduğunu söylemelerine karşın, bizde, "Bu rivayetin isnadı gün gibi açık olsa bile, bunun doğru olarak kabul edilebilir hiçbir yanı yoktur" demekteyiz. Gerçeği en iyi bilen de elbette yüce Allah'tır.

Melek veya Melik

Şimdi Bakara, (101 ve 102.) ayetlerinin metin ve matalarını, (102.) ayette geçen (Harut ve Marut) ile ilgili olarak tefsirlerden yaptığımız incelemeyi, (iki Melek veya iki Melik) konusunu ele alarak bu arada incelememiz çerçevesinde ayette geçen (Sihir) ve (Fitne) ifadeleri üzerinde de kısaca duracağız. Rabbimiz şöyle buyurmuştur:

وَلَمَّا جَاءَهُمْ رَسُولٌ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَهُمْ نَبَذَ فَرِيقٌ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ كِتَابَ اللَّهِ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ كَانَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ، وَاتَّبَعُوا مَا تَتْلُوا الشَّيَاطِينُ عَلَى مُلْكٍ سُلَيْمٍ وَمَا كَفَرَ سُلَيْمٌ وَلَكِنَّ الشَّيَاطِينَ كَفَرُوا يُعَلِّمُونَ النَّاسَ السِّحْرَ وَمَا أُنزِلَ عَلَى الْمَلَكَيْنِ بِبَابِلَ هَارُوتَ وَمَارُوتَ وَمَا يَعْلَمَانِ مِنْ أَحَدٍ حَتَّى يَقُولَا إِنَّمَا نَحْنُ فِتْنَةٌ فَلَا تَكْفُرْ فَيَتَعَلَّمُونَ مِنْهُمَا مَا يُفَرِّقُونَ بِهِ بَيْنَ الْمَرْءِ وَزَوْجِهِ وَمَا هُمْ بِبَصِيرِينَ بِهِ مِنْ أَحَدٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ وَيَتَعَلَّمُونَ مَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ وَلَقَدْ عَلِمُوا لَمَنِ اشْتَرَاهُ مَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ خَلَقٍ وَلَبِئْسَ مَا سَرَوْا بِهَ أَنْفُسَهُمْ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ

(Allah tarafından kendilerine, yanlarında bulunana tasdik edici bir elçi gelince ehl-i kitaptan bir grup, sanki Allah'ın kitabını bilmiyormuş gibi onu arkalarına atıp terkettiler. Süleyman'ın hükümranlılığı hakkında onlar, şeytanların uydurup söylediklerine tâbi oldular. Halbuki Süleyman sihir yapıp kâfir olmadı. Lâkin şeytanlar kâfir oldular. Çünkü insanlara sihri ve Babil'de Hârut ile Mârut isimli iki meleğe indirileni öğretiyorlardı. Halbuki o iki melek, herkese: Biz ancak imtihan için gönderildik, sakın yanlış inanıp da kâfir olmayasınız, demeden hiç kimseye (sihir ilmini) öğretmezlerdi. Onlar, o iki melekten, karı ile koca arasını açacak şeyleri öğreniyorlardı. Oysa büyücüler, Allah'ın izni olmadan hiç kimseye zarar veremezler. Onlar, kendilerine fayda veren değil de zarar veren öğrenirler. Sihri satın alanların (ona inanıp para verenlerin) ahiretten nasibi olmadığını çok iyi bilmektedirler. Karşılığında kendilerini sattıkları şey ne kötüdür! Keşke bunu anlasalardı!)⁸

Konu ile ilgili olarak İbn Kesir'den bazı alıntılar yapacağız. İbn Kesir tefsirinde Bakara (2/102.) ayetle ilgili olarak şu açıklamalara yer veriyor:

Hasan Basrî'nin (rh) de söylediği gibi, sihir Hz. Davud'un (a) oğlu Hz. Süleyman (a) döneminden önce de vardı. Bunun doğruluğunda herhangi bir kuşkuya yer yoktur. Çünkü sihir olayı Hz. Musa (a) döneminde

Araştırma

HARUN ÜNAL

de vardı. Kaldı ki Hz. Süleyman, Hz. Musa'dan sonra gelmiştir. Nitekim yüce Allah, bir ayetinde şöyle buyurmaktadır:

أَلَمْ تَرَ إِلَى الْمَلَا مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ مِنْ بَعْدَ مُوسَى إِذْ قَالُوا لِنَبِيِّهِمْ لَهُمْ لَنَا مَلِكًا
(تُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ

(Musa'dan sonra İsrailoğullarının ileri gelenlerini görmedin mi? Nebilerinden/Peygamberlerinden birine, "Bize bir hükümdar gönder de Allah yolunda savaşılm" demişlerdi.)⁹

Sonrasında yüce Allah kıssayı aktarırken devamında şöyle buyuruyor:

(وَقَتَلَ دَاوُدُ جَالُوتَ وَأَتَاهُ اللَّهُ الْمَلِكَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَهُ مِمَّا يَشَاءُ)

(Davud da Câlût'u öldürdü. Allah ona/Davud'a hükümdarlık ve hikmet verdi, dilediği ilimlerden ona öğretti.)¹⁰

İbrahim Halil'den (a) önce gelen Salih'in (a) kavmi, Nebileri Salih'e: (إِنَّمَا أَنْتَ مِنَ الْمُسْحَرِينَ) (Sen, olsa olsa iyice büyülenmiş birisin!)¹¹ demişlerdi. Bu ayette geçen (مِنَ الْمُسْحَرِينَ) ifadesi, meşhur kıraat açısından mana olarak (مِنَ الْمُسْحُورِينَ) anlamında olup bu da "büyülenmiş, çarpılmışlardansın" demektir.

Yüce Allah'ın (وَلَكِنَّ الشَّيَاطِينَ كَفَرُوا يُعَلِّمُونَ النَّاسَ السِّحْرَ وَمَا أُنزِلَ عَلَيَّ) وَلَكِنَّ الشَّيَاطِينَ كَفَرُوا يُعَلِّمُونَ النَّاسَ السِّحْرَ وَمَا أُنزِلَ عَلَيَّ وَمَا يَأْتِيهِمْ مِنْ آيَاتٍ إِلَّا هُمْ يُسْرِفُونَ (فَلَا تَكْفُرُ الْمَلَائِكَةُ بِبَابِلَ هَارُوتَ وَمَارُوتَ وَمَا يُعَلِّمَانِ مِنْ أَحَدٍ حَتَّى يَقُولَا إِنَّمَا نَحْنُ قَائِلُونَ) (Lâkin şeytanlar kâfir oldular. Çünkü insanlara sihri ve Babil'de Hârut ile Mârut isimli iki meleğe/iki krala indirileni/ilham edileni öğretiyorlardı. Halbuki o iki melek/melik, herkese: Biz ancak imtihan için gönderildik, sakın yanlış inanıp da kâfir olmayasınız, demeden hiç kimseye (sihir ilmini) öğretmezlerdi.)¹² mealindeki ayetin bu kısmına gelince, konu, İslam alimleri arasında tartışmalıdır.

Kimileri ayetin (iki meleğe/krala indirileni/ilham edileni) anlamındaki (وَمَا أُنزِلَ عَلَيَّ الْمَلَكِينَ) ifadesinin başında yer alan (مَا) harfini, menfi/olumsuzluk anlamında değerlendirmişlerdir. Nitekim İmam Kurtubî, (مَا) harfini menfi/olumsuzluk anlamında bir kelime olarak değerlendirmekte ve bu harfin, menfilik anlamında olan ve bu ayette, bu cümleden önce geçen (Süleyman kâfir olmadı, küfre girmedi) anlamında olan (وَمَا كَفَرَ سُلَيْمَانُ) cüm-

lesin-
de ki
(مَا) harfi
üzerine at-
fedildiğini
ve dolayısıyla
bunun da anlam
olarak olumsuz
manada olduğu-
nu söylemiştir. Çün-

kü ayette (Süleyman kâfir olmadı) anlamındaki (وَمَا عَلَيَّ الْمَلَكِينَ {أَي:} كَفَرَ سُلَيْمَانُ) (السحر {ولكنَّ الشَّيَاطِينَ كَفَرُوا يُعَلِّمُونَ النَّاسَ السِّحْرَ وَمَا أُنزِلَ} (Lâkin şeytanlar, insanlara sihir öğretmekle kâfir oldular. Ve Babil'de Hârut ile Mârut isimli o iki meleğe/iki Melike sihir indirilmedi) cümlesine yer verdi. Allah'ın lanetine uğrayası şu yahudiler var ya, onlar, Cebrail ile Mikail'in sihri indirdiğini ileri sürdüler. Yüce Allah, böyle diyenleri bu konuda yalanladı. Dolayısıyla ayette geçen (Harut ve Marut) isimlerini, ayette geçen (الشَّيَاطِينَ/Şeytanlar) kelimesinden bedel yapmıştır.

Devamla diyor ki: "Bu sahih bir değerlendirmedir. Çünkü kimi zaman çoğul olan bir ifade, ikil bir manada kullanılabilir. Nitekim yüce Allah'ın: (Eğer ölenin kardeşleri varsa) anlamındaki (فَإِنْ كَانَ لَهُ إِخْوَةٌ)¹³ ayeti, çoğul olduğu halde erkek ve kız kardeşler) anlamında iki tarafı ifade eder. Burada da durum bu ayetteki gibidir. Ya da o ikisinin, Harut ile Marut'un tabileri varsa veya ikisi, azgınlıklarından ötürü onların aralarında bunu anlatıyorlardı, demektir. Buna göre cümlelerin manası: "Babil'de Harut ve Marut, halka sihir öğretiyorlardı" demektir.

Daha sonra İbn Kesir diyor ki: "İşte yorum bakımından ayetin bu şekilde yorumlanması daha yerindedir ve daha sahihtir. Bu itibarla diğer görüşlere iltifat edilmez."¹⁴

Resulullah (s), Allah tarafından, Süleyman (a) hakkında kendisine indirilen vahyi ve Davud'un (a) oğlu Süleyman'ın da, Allah tarafından gönderilen resullerden bir resul olduğunu anlatınca Medine'de bulunan yahudiler: "Siz Muhammed'in söylediklerine şaşırıyor musunuz! Baksanıza o, Davud'un oğlunun nebilerden bir nebi/peygamber olduğunu ileri sürüyor. Vallahi Süleyman, bir sihirbazdan/büyücüden başkası değil-di" demeye başladılar. Çünkü yüce Allah bu konuda şu ayeti inzal etmişti:

وَأْتَّبِعُوا مَا نُنزِّلُ مِنَ السَّمَاءِ عَلَىٰ مَلِكٍ سَلِيمٍ وَمَا كَفَرَ سَالِمٌ وَلَكِنَّ الشَّيَاطِينَ (كَفَرُوا) (Süleyman'ın hükümlerini hakkında onlar, şeytanların uydurup söylediklerine tâbi oldular. Halbuki Süleyman sihir yapıp kâfir olmadı. Lâkin şeytanlar kâfir oldular.)¹⁵

Kurtubî de İbn Abbas, İbn Ebza, Dahhak ve Hasan Basrî'den şu rivayeti aktarıyor. Adı geçen bu zatlar, ayette (Lam) harfinin fetha harekesiyle (وَمَا نُزِّلَ عَلَىٰ) diye geçen ve (İki Meleğe indirilene) anlamında olan bu ibareyi, (iki krala indirilene) anlamında olarak:

(وَمَا نُزِّلَ عَلَىٰ الْمَلَكَيْنِ) şeklinde (Lam) harfinin kesre harekesiyle kıraat etmişlerdir.

İbn Ebza diyor ki: "Ayette geçen ve (iki Melek) anlamında olan (Melekeyn) kelimesindeki (Lam) harfinin kesre/esre harekesiyle (iki kral) anlamında (Melikeyn) olarak kıraat olunması, bu iki kralın veya hükümdarın aynı zamanda iki peygamber de olan baba ve oğul Davud (a) ile Süleyman (a) peygamberler anlamında olacağıdır." İmam Kurtubî de bu açıklamaya dayanarak diyor ki: "Bu durumda, ibarenin başında yer alan (لَا) mevsule/ilgi zamiri değil, nefiy/olumsuzluk harfi olur."¹⁶

Selef ulemasının çoğu, ayette sözkonusu edilen iki meleğin, gökten yere indirilen iki melek olduğu görüşünü savunmuşlardır. Dolayısıyla o iki meleğin yeryüzüne indirilmesiyle olanlar olmuş, başlarına gelenler gelmiştir, demişlerdir.

Gerçi bu konuya dair Ahmed b. Hanbel tarafından Müsned adlı eserinde, merfu bir rivayet olarak, bir hadise de yer verilmiştir. O rivayete de burada yer vereceğiz. Bu rivayete göre konuyu değerlendirecek olursak, bu rivayet ile meleklerin ismeti/masumiyetleri, hata ve günah işlemezlilikleri hakkında sabit ve varit olan deliller arasındaki tezatı giderme ve aralarındaki ortak noktayı bulma babında şöyle diyebiliriz: "Bu iki melek ile ilgili durumu, bu konuda Allah'ın ilmine havale ederiz ve bu olay, sadece bu iki meleğe has bir özelliktir" deriz. Böyle dediğimizde de artık rivayetle deliller arasında bir çelişki, bir tearuz ve tezat da kalmamış, ortadan kalkmış olur. Nitekim yüce Allah'ın ilmi noktasından böyle bir durum, İblis hakkında da çok öncesinden geçmişti. Kaldı ki İblis ile ilgili olarak yüce Allah: (O, meleklerden idi) diye ayetlerinde bu gerçeği dile getirmektedir. Yüce Allah şöyle buyuruyor:

(وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ أَبَى) (Bir zaman biz meleklerle: Âdem'e secde edin! demiştik. Onlar hemen secde ettiler; yalnız İblis hariç. O, diretti.)¹⁷

İblis ile ilgili bu ve benzeri daha birçok ayet, buna delalet etmektedirler. Şimdi İblis'in yaptıkları ile iki melek olarak geçen bu ikisinin yaptıkları dikkate alınca, bu iki meleğin yaptıkları yanlış ve hata, lanetli İblis'in yaptığının yanında çok basit kalır.¹⁸

İmam Kurtubî, tefsirinde "Ali, İbn Mesud, İbn Abbas, İbn Ömer, Ka'bu'l-Ahbar, Süddî ve Kelbî'den" bu rivayeti aktarıırken, hadisin sendi sahih de olsa, hadis merfu bir rivayet de olsa, konu hakkındaki görüşleri, tartışmaları dile getirmiştir, diyerek bu konuya dikkat çekmiştir.

İmam Ahmed b. Hanbel (rh) Müsned adlı eserinde, hadisi şu isnad zinciri ile aktarıyor ve diyor ki: Bize Yahya b. (Ebi) Bukeyr, Zühre b. Muhammed, Musa b. Cubeyr'den rivayetle bize hadis olarak aktardılar. O da Nafi'den, Nafi, Abdullah b. Ömer'den rivayetle hadis olarak anlattı. Nafi'in dediğine göre Abdullah b. Ömer, Resulullah'tan (s) şöyle dediğini dinlemiş/işitmiş: "Doğrusu Adem'i (a), Allah yeryüzüne indirdi. Melekler dediler ki: Rabbimiz!

أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ قَالَ (إِنِّي أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ) (Bizler hamdinle seni tesbih ve seni takdis edip dururken, yeryüzünde fesat çıkaracak, orada kan dökecek birini mi yaratacaksın? dediler. Allah da onlara: Sizin bilemeyeceğinizi herhalde ben bilirim, dedi.)¹⁹

Melekler: Rabbimiz! Biz, "Âdemoğullarından daha çok sana karşı itaatkarız" dediler. Yüce Allah da meleklerle yönelik olarak: "Aranızdan bana meleklerden iki melek getirin de, o ikisini yeryüzüne indirelim de bakalım ne yapacaklar, görün! Melekler de: 'Rabbimiz, senin adına yemin ederiz ki, Harut ile Marut, bu iş için biçilmiş kaffandırlar" dediler. Bunun üzerine her iki melek de yeryüzünde indirildiler. Her ikisine yönelik de beşer kadınlarının en güzeli şekline dönüştürülen Zühre o iki

meleğin yanına gelir. İki melek, ondan yararlanmak, onunla beraber olmak isterler. Kadın/Zühre de onlara: "Vallahi, sizinle birleşmem mümkün olmaz. Meğerki Allah'a karşı şirk içeren şu ifadeleri kullanasınız, o zaman sizinle beraber olurum" der. Melekler: "Vallahi, biz, hiçbir şeyi asla Allah'a ortak koşmayız" derler. Bunun üzerine Kadın/Zühre onların yanlarından uzaklaşır. Bir müddet sonra kadın, kucağında bir Sabi/bir çocuk ile döner. Melekler yine onunla beraber olma teklifinde bulunurlar. Kadın da: "Allah adına yemin olsun ki, siz bu çocuğu öldürmedikçe, ben sizinle beraber olmam" diye söyler. O iki melek de: "Vallahi biz o çocuğu asla öldürecek değiliz" derler. Kadın tekrar gider, bu defa elinde, içinde şarap bulunan bir kadehle/şişe ile döner. Melekler yine, onunla ilişkide bulunma teklifinde bulunurlar. Kadın/Zühre: "Allah adına yemin olsun ki, siz bu şarabı içmedikçe ben sizinle birlikte olmam" der. Bunun üzerine her iki melek de şarabı/içkiyi içerler ve sarhoş olup kendilerinden geçerler. Bu arada kadınla cinsel ilişkide bulunurlar, çocuğu öldürürler. Melekler, sarhoşluktan kendilerine gelince, kadın o iki meleğe: "Allah adına yemin olsun ki, sizden isteyip de yapmaktan kaçındığınız her ne var idiye, ikiniz sarhoş olup kendinizden geçtiğinizde, istediklerimin hepsini de işlediniz" der. Bu olaydan sonra her iki melek de işledikleri suç yüzünden dünyada azap görmekle ahirette azap edilmek arasında muhayyer bırakıldılar. Harut ile Marut bunun üzerine dünyada azap edilmeyi seçtiler."²⁰

Ayetle ilgili bu kıssa şöyle aktarılmaktadır: "Şeytanlar sihir/büyü, aşk ve benzeri şeylerle ilgili tılsımlar, şekiller ve büyü yöntemlerini yazıp, bunu da Hz. Süleyman'ın en yakın arkadaşı, veziri ve kâtibi Asaf b. Berhiya tarafından sanki onun Süleyman'ın (a) ağzından yazdıklarıymış gibi göstererek, bunları Süleyman'ın Tahtı veya musallası/namazgahı altına gömerler. Hz. Süleyman bunlardan habersizdir. Allah, onun mülkünü elinden çıkarıncaya ve Süleyman vefat edene dek onun bunlardan haberi olmadı.

Kelbî diyor ki: "Hz. Süleyman vefat edince, şeytanlar hemen önceden tahtın altına gömdükleri o sihir yöntemlerini oradan meydana çıkardır. Halka dönerek:

'İşte Süleyman bu büyüler sayesinde sizi bugüne dek idaresi altına almıştır' diye propagandaya giriştiler. Halk da onları öğrenmeye koyuldu. Ancak İsrailoğullarının Allah için hareket eden ilim sahipleri ile salihleri, 'Böyle bir şeyin Allah'ın ilmi olmasından Allah'a sığınırız' diyerek tepkilerini ortaya koydular. Yalnız ayakta kımından olanlar, 'işte Süleyman'ın sahip olduğu ilim budur' diyerek, onları öğrenmek için bu sihir bilgisine yöneldiler. Nebilerinin kitaplarını yani peygamberlerine gönderilen kitapları hiçe saydılar ve bundan böyle Hz. Süleyman'ı kötölemeye, bunu yaygınlaştırmaya çalıştılar. Nitekim hala günümüzde de yahudiler, İsrailoğullarının durumları olsun, davranış ve fiilleri olsun aynı şekilde devam etmektedir. Yüce Allah, Muhammed'i (s) Resul ve Nebi olarak gönderince, ona, Hz. Süleyman'ın beraatını dile getiren, onun bir büyücü, bir sihirbaz olmadığını belirten bu ayeti inzal buyurdu."

İbn Kesir'in (rh)²¹ yukarıda verdiğimiz rivayetleri olsun, başka rivayetler olsun, tefsirinde ilgili birçok rivayetlere yer verdikten sonra aşağıda göreceğimiz gibi ayetin tefsiri hakkında şu özeti sunuyor:

"Harut ile Marut kıssası hakkında Mücahid, Süddî, Hasan Basrî, Katade, Ebu'l-Aliye, Zührî, Rebi' b. Enes, Mukatil b. Hayyan ve daha başkaları gibi adlarını saymadığımız Tabiun alimlerinden rivayetler yapılmıştır. Bu arada gerek mütekaddim'in yani çok önceden gelip geçen alimlerinden gerekse müteahhirin, daha sonradan gelen alimlerinden olan müfessirlerden olsun birçokları bu kıssa ile ilgilenmişler ve eserlerine almışlar, haklarında görüş beyan etmişlerdir. Özetle demek gerekirse konu hakkında verilen tüm bilgi ve haberler, detay açısından varıp İsrailoğullarına dayanır. Oysaki konu hakkında sahih ve muttasıl olarak Resulullah'a (s) varıp dayanan bir isnadı yoktur. Kaldı ki, Resulullah'ın (s) haber verdiklerinin tamamı, vahye dayanır. O, hakkında vahiy gelmeyen bir konuda söz söylemiş biri olmadığı gibi söyleyecek biri de değildir.

Görünürde Kur'an'ın olayı sevki, aktarması, herhangi bir şekilde bıkkınlık veren bir uzunlukta olan bir kıssa

olmadığı gibi, fazla bir açıklamaya da gerek duyulmazsınız kısa ve özet bir bilgi verilmiştir. Ki bu da yüce Allah'ın murat ettiği şekilde Kur'an'da buna yer vermiştir. İşin iç yüzünü, hakikatini de ancak yüce Allah bilir."²²

Kadi İyaz da (rh), Harut ile Marut hakkında şu bilgilere yer veriyor: "Konu hakkında haber ehlinin/tarihçilerin anlattıkları ve müfessirlerin aktardıklarına, Hz. Ali ile İbn Abbas'ın verdikleri haberlere yani o iki meleğin kadına karşı olan sevgileri, Allah'ın o iki meleği o kadınla imtihan etmesi, yaptıklarından ve işledikleri suçtan ötürü, sözkonusu iki meleğin cezalandırılmaları ve sihir/büyü hakkında gelen bilgilere göre, bilmelisin ki -Allah sana rahmetiyle ikramda bulunsun-, tüm bu rivayet ve haberlerle ilgili olarak Resulullah'tan (s) sahih olsun, sakim olsun hiçbir şey rivayet olunmuş değildir. Gelen haberlerin tamamı, kıyas yoluyla olan şeylerden ibaret bulunmaktadır.

Bunlardan Kur'an'da yer alanlara gelince, manaları hakkında aslında müfessirler anlaşmazlığa düşmüşlerdir. Kaldı ki bu haberlerin bir kısmı, Selef alimlerinin birçoğu tarafından inkâr edilmiş, herhangi bir kabul görmemiştir. Aslında bu haberler yahudi kitaplarından ve kaynaklarından ve onların iftira ve uydurmalarından alınmıştır. Kaldı ki konuya dair ilk ayetler, konunun delilleri olarak bu meseleyi dile getirmiştir. Burada Hz. Süleyman'a iftiralar var ve onun tekfir edilmesi var. Zaten kıssa çok büyük ve iğrenç bir durumu da içermektedir. İşte biz konu hakkında size bilgi sunacak ve ayette sözkonusu edilen anlaşılması zor gibi görünen problemlerin üzerindeki perdeyi de Allah'ın izniyle kaldıracacağız."²³

İbn Atiyye:
Bu rivayetlerin tamamı zayıftır.
Haktan uzaktır.

Kadî İyaz bunları söyledikten sonra yapılan iffiraları ele alıyor ve bu iffiraları farklı bir şekilde birkaç yönden geçersizliğin asılsız olduklarını dile getirmiş oluyor.

İbn Atıyye de kıssa hakkındaki rivayetleri anlattıktan sonra diyor ki: "Bu rivayetlerin tamamı zayıftır. Haktan uzaktır. İbn Ömer'in aleyhinde olarak onun adı kullanılmak suretiyle bu rivayetlere yer verilmiştir."²⁴

Şeyh Cemaluddîn el-Kasimî de tefsirinde buna yer vermiş, aynı şekilde İbnu'l-Arabî, "Ahkamu'l-Kur'an" adlı eserinde buna yer verdiği gibi²⁵ Kurtubî, (e-Cami' Li Ahkami'l-Kur'an) adlı tefsirinde buna yer vermiştir.²⁶ Kurtubî bu arada Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inden

bazı rivayetlere yer verdiği gibi, farklı kaynaklarda yer alan rivayetlerden de alıntılar yapmıştır. Ancak rivayetlerin tamamı zayıf olan rivayetlerdir. Gerçi bu rivayetler sahih olan rivayetlerle olsun, melekler hakkında, onların masum olduklarına dair kesinleşmiş olan kurallarla çelişiklik göstermiyorlar. Ancak konu hakkında İmam Taberî, Sa'lebî ve Begavî suskun kalmışlar ise de gerçek bundan ibarettir.²⁷

Notlar

1. M. Derviş el-Hut, agk s:312, h:1642; Süyuti, ed-Dürrer, h:494, s:222; Sehavi, Makasid, h:1274, s:462; Aclunî, Keşfu'l-Hafa, h:2871, 1/396-397; Mevariduzzem'an, 425; İbn Sünnî, Amelu'l-yemi Velleyle, 244; Münziri, el-Teğrib ve't-Terhib, 3/111; Taberî Tefsiri, 2/427 vd.; Temyiz, 180; ed-Dürrü'l-Mensur, 1/97; Ahmed b. Hanbel, Müsned, h:6178, 2/134; İbn Hibban, Sahih, Tarih, h:6153, 3/4
 2. Bakara, 2/30
 3. Sehavi, el-Makasid, h:1274, s:462-463 Harut-Marut ve Zühre kıssası başlığı ile görülebilir.
 4. Bakara, 2/30
 5. Ayetle ilgili geniş araştırmamızı aşağıda, bu konu içerisinde göreceksiniz.
 6. İbn Hacer Askalani, Fethu'l-Bari, Tıp, 47, h:5763, 3/2557-2558
 7. Bütün bu farklı değerlendirmelerle ilgili kaynaklar, maddenin baş tarafında dipnotta gösterildi. İsteyenler o kaynaklara da bakabilirler.
 8. Bakara, 2/101-102
 9. Bakara, 2/246
 10. Bakara, 2/251
 11. Şuara, 26/153
 12. Bakara, 2/102
 13. Nisa, 4/11
 14. İbn Kesir, Bakara, 102. Ayet tefsiri.
 15. Bakara, 2/102. Ayrıca bak: İbn Kesir ilgili ayet. İbn Aşur, Tefsir, ilgili ayet
 16. Bak: İbn Kesir, Tefsir, Bakara, 102.) ayeti tefsiri
 17. Taha, 20/116
 18. Bak: İbn Kesir, Tefsir, Bakara, [102.] ayet tefsiri.
 19. Bakara, 2/30
 20. Ebu Hatim b. Hibban "Sahih" adlı eserinde Hasan'dan ve Süfyan'dan, Ebu Bekir b. Şeybe'den, Yahya b. Bukeyr'den bu ifadelerle hadis diye aktarılan bu sözleri rivayet etmiştir. Bu, "Garib" bir hadistir. Ricalinin tümü, Sahihayn yani Buhari ve Müslim'in kendilerinden hadis rivayet ettikleri ricalden/ravilerdendir. Ancak ravilerden Musa b. Cubeyr hariç. Bu da Ensar'dan Sülemî ailesindedir. Kendisi İbn Abbas, Ebu Umame b. Sehl b. Hanif'ten ve Abdullah b. Ka'b b. Malik'ten hadis rivayet etmiştir. Kendisinden de oğlu Abdüsselam ile Bekr b. Mudar, Zühayr b. Muhammed, Sa'd b. Seleme, Abdullah b. Luhay'a, Amr b. Haris, Yahya b. Eyyub rivayette bulunmuşlardır. Ebu Davud ve İbn Mace, Sünenlerinde onun rivayetlerine yer vermişlerdir. İbn Ebî Hatim, bunları "el-Cerh ve't-Ta'dîl" adlı eserinde zikretmiş ve fakat konu hakkında herhangi bir açıklamada bulunmamıştır.
- Rivayet için bak: Ahmed b. Hanbel, Müsned, h:6178, 2/134; İbn Hibban, Sahih, h:1717;
- "el-İlel" adlı eserinde [2/69] Ebu Hatim, bu hadis hakkında: "Bu, münker bir hadistir" demektir.
21. Biz, İbn Kesir'in sözkonusu ayetle ilgili olarak yer verdiği rivayetlerin tamamını almadık. Çoğunun tekrar mahiyetinde olmasından ötürü buna gerek duymadık. Bu arada her ne kadar İbn Kesir'in tefsirinden alıntı yapıp sadece onu burada zikretmiş isek de, konu hakkında, Taberî, Tantavî, Kurtubî, S. Kutub, Menar ve benzeri onlarca tefsirde konuyu araştırdık. Nitekim Keşşaf, Fethu'l-Kadir tefsirlerine, Fahrüddin Razi, Alusî, Zuhaylî gibi zatların tefsirlerine de başvurduk. Nitekim Elmalî ve Mevdu'dî'nin tefsirlerine de başvurduk. Ancak hemen hepsinde rivayetler aynı noktada düğümlendiğinden ve hepsi de neredeyse aynı rivayetlere yer verdiklerinden ötürü, burada sadece İbn Kesir tefsirine yer vermiş olduk. Bu arada İbn Aşur'dan da yaralandığımızı belirtmeden geçmeyeceğim. Ayrıca İbn Aşur tefsirinden de önemine binaen örneklerle yer vereceğiz. (Harun Ünal)
 22. İbn Kesir, Tefsir, 1/249-250
 23. Kadî İyaz, "eş-Şifa Bi Tarifi hukuki Mustafa" [2/853-859].
 24. İbn Atıyye, "el-Muharreru'l-Vecîz" [1/420
 25. İbnu'l-Arabî, Ahkamu'l-Kur'an, 1/27-30
 26. İmam Kurtubî, el-Cami' Li Ahkami'l-Kur'an, 2/52
 27. Konu hakkında bak Mahmud b. Hamza el-Kirmanî, Lubabu't-Tefsir, 1/369. Thk. D. Nasir b. Süleyman el-Ömer